

BUREAUONDERZOEK

**NAAR DE ARCHEOLOGISCHE WAARDE
VAN HET PLANGEBIED**

**DORPSSTRAAT 96
TE BROEK OP LANGEDIJK**

GEMEENTE LANGEDIJK

Colofon

SCENH-rapport cultuurhistorie 12

Opdrachtgever: Gemeente Langedijk
Titel: Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van het plangebied Dorpsstraat 96 te Broek op Langedijk, gemeente Langedijk
Status: Definitief
Datum: 20 december 2005
Projectnummer: 05P078
Seniorarcheoloog: drs. G.P. Alders
Auteurs: drs. G.P. Alders
Illustraties: Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland, tenzij anders vermeld

Autorisatie: drs. G.P. Alders

Datum:

ISSN: 1871-398X

© Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland, Wormer 2005

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Het Steunpunt aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland
Veerdijk 32
1531 MS Wormer

Telefoon 075-647 45 13
Fax 075-640 04 84
Email info@cultureelerfgoednh.nl
Internet www.cultureelerfgoednh.nl

INHOUDSOPGAVE

1.	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	5
2.	ONDERZOEKSKADER, DOEL EN OPSTELLER VAN HET ONDERZOEK	7
3.	HUIDIGE SITUATIE EN TOEKOMSTIG GEBRUIK IN HET PLANGEBIED	9
4.	HISTORISCH GEBRUIK IN HET ONDERZOEKSGBIED	11
5.	DE BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET ONDERZOEKSGBIED	13
6.	VERWACHTE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET PLANGEBIED	15
7.	ADVIES	17
	LITERATUUR- EN DOCUMENTATIELIJST	18
	<i>Digitale bronnen</i>	18
	<i>Atlassen</i>	18
	<i>Literatuur</i>	18
	AFBEELDINGEN	19
	Afbeelding 1	19
	Afbeelding 2	21
	Afbeelding 3	23
	Afbeelding 4	25
	Afbeelding 5	27

1. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

CIS-code: 15246
Datum: 19 december 2005
Opdrachtgever: Gemeente Langedijk
Postbus 15
1723 ZG Noord-Scharwoude
Contactpersoon: mevrouw I. Paijens
tel. 0226-334417
e-mail: i.paijens@gemeentelangedijk.nl
Uitvoerder onderzoek: Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland
Bevoegd gezag (BG): Gemeente Langedijk
Locatie: gemeente: Langedijk
plaats: Broek op Langedijk
toponiem: Dorpsstraat 96
Kaartblad Topografische Kaart van Nederland: 19W
Centrumcoördinaten plangebied: 115.800/521.360
Kaart onderzoeksgebied: (toegevoegd als bijlage)

2. ONDERZOEKSKADER, DOEL EN OPSTELLER VAN HET ONDERZOEK

De gemeente Langedijk heeft aan de Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland opdracht verstrekt tot het uitvoeren van een archeologisch bureauonderzoek aangaande de ontwikkelingslocatie Dorpsstraat 96 te Broek op Langedijk. Ter plaatse is de bestaande bebouwing gesloopt en er is nieuwbouw gepland. De gemeente Langedijk treedt op als bevoegd gezag bij dit project. Het doel van het bureauonderzoek is, om te bepalen hoe tijdens de geplande werkzaamheden in voldoende mate rekening kan worden gehouden met de archeologische aspecten op deze locatie.

Als onderzoeksgebied is gekozen voor het historische dorpslint en directe omgeving (zie afb. 2). De ontwikkelingslocatie bevindt zich binnen dit gebied op vrij korte afstand ten noorden van de middeleeuwse dorpskerk van Broek op Langedijk. De locatie is kadastraal bekend bij de gemeente Langedijk onder nummer B865.

Het onderzoek is uitgevoerd door drs. G.P. Alders, senior-archeoloog bij de Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland.

3. HUIDIGE SITUATIE EN TOEKOMSTIG GEBRUIK IN HET PLANGEBIED

Het plangebied Dorpsstraat 96 is gelegen in het dorpslint van Broek op Langedijk. Deze historische dorpskern bezit een hoge archeologische waarde volgens de Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland (CHW-kaart, code WFR306A) en volgens de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, monumentnr.4240).

Het plangebied ligt op een afstand van ongeveer 75 meter ten noorden van de standplaats van de middeleeuwse kerk van Broek op Langedijk (CHW-kaart, code WFR316A). Zoals in hoofdstuk 4 zal blijken dateert de oudste kerk op deze plek mogelijk reeds uit de 12^e eeuw.

Aan de oostzijde grenst het plangebied direct aan een gebied met vaarpolders, dat een hoge historisch-geografische waarde heeft (CHW-kaart, code WFR303G).

De omvang van het totale plangebied bedraagt circa 1500 m². Het terrein is op dit moment onbebouwd; de bebouwing die hier gestaan heeft, is kortgeleden gesloopt. Het is onbekend of de sloop van het gebouw versterking van de bodem heeft veroorzaakt.

Het te realiseren plan betreft de bouw van het Woonzorghuis Oosterdel, waarin zowel een woongebouw als een werkgebouw worden gerealiseerd. Het geplande complex heeft een oppervlakte van circa 340 m².

Er zal volgens het plan een fundament met kruipruimten worden aangelegd tot een diepte van circa 1 meter beneden het maaiveld. Rekening houdend met 20 tot 30 cm veiligheidsmarge zal de bodem worden geroerd tot op maximaal 1,2 tot 1,3 meter beneden het maaiveld. Hieronder zullen heipalen worden aangebracht.

De ondergrond van Broek op Langedijk bestaat uit veen, dat bij het uitgevoerde milieukundig bodemonderzoek inderdaad ter plaatse van het plangebied is aangetroffen.

Ook heeft dit bodemonderzoek uitgewezen dat de bovengrond op het zuidwestelijke deel van het perceel matig tot (plaatselijk) sterk verontreinigd is met lood (Schouten 2005). Verder zijn er hooguit lichte verontreinigingen gemeten.

Er is geen sprake van ernstige bodemverontreiniging, zodat er geen noodzaak tot sanering bestaat. De bodemkwaliteit wordt geschikt geacht voor de functie "wonen met tuin". Er wordt aanbevolen om bij grondwerkzaamheden een plan van aanpak op te stellen, waarin de toekomstige werkzaamheden en de verontreinigingen op elkaar worden afgestemd. Tijdelijke uitname van verontreinigde grond is na melding bij de gemeente toegestaan.

Er kan worden geconcludeerd dat vanwege realisering van het project grondroerende ingrepen zullen plaatsvinden, waarbij de nodige graafwerkzaamheden over een oppervlakte van circa 340 m² zullen leiden tot verstoring van de bodem tot op een diepte van maximaal circa 1,3 meter beneden het maaiveld. De diepere lagen zullen slechts in geringe mate worden aangetast door het inslaan van heipalen.

4. HISTORISCH GEBRUIK IN HET ONDERZOEKSGBIED

Broek op Langedijk ligt in een veengebied waarvan de eerste ontginningen dateren uit de 9^e en 10^e eeuw. Door oxidatie en inklinking daalde het maaiveld, waarna in de 12^e/13^e eeuw klei werd afgezet op het veen. Hierna werden dijken opgeworpen (waaronder de Langedijk) en werden de dichtgeslibde sloten in het gebied weer open gegraven. Oorspronkelijk lagen er ter weerszijden van de Langedijk sloten (verdwenen tijdens de ruilverkaveling van 1979).

Aan de oostzijde werd de Oosterdijk aangelegd als waterkering langs de oever van het meer de Heerhugowaard. In het gebied werd eerst vooral gedaan aan veeteelt, met enige akkerbouw, maar vanaf de 14e/15e eeuw kwam ook de tuinbouw op, die met name in de 19e eeuw sterk toenam (Devilee 1994). In 1887 werd de Broeker veiling opgericht, waarna in 1912 het huidige gebouw tot stand kwam.

Over de kerken in het veengebied van de Langedijk is reeds vroeg het één en ander bekend. De bisschop van Utrecht schonk in 1094 de kerk van Schoorl met haar vier kapellen aan het kapittel van St-Jan te Utrecht. Daarbij ging het onder meer om drie kapellen in Scharwoude, namelijk Zuid-Scharwoude, Noord-Scharwoude en Oudkarspel. Dit wijst erop dat het veengebied in de omgeving van de latere dorpen langs de Langedijk geruime tijd vóór 1094 reeds volop bewoond werd.

Het dorp Broek op Langedijk, waar de bewoning minstens even oud zal zijn geweest, viel onder de moederkerk van Oudorp bij Alkmaar. In de archieven van de abdij van Egmond komt een opsomming voor (van vóór 1175) van kerken waarvan het collatierecht aan de abdij toekwam: ook de kerk van *Broec* wordt hierin genoemd. Deze kerk werd in een kerkenlijst uit 1063 nog niet vermeld en zal dus tussen 1063 en 1175 zijn gesticht.

Een probleem in de Noord-Hollandse veengebieden is, dat door voortgaande maaiveldddaling de bewoning op de oorspronkelijke plaats vanwege wateroverlast op zeker moment niet meer te handhaven viel en moest worden verplaatst naar een betere plek. In het gebied van Langedijk was dat de strook langs deze dijk. Als men het verkavelingspatroon bekijkt (zoals dat bijvoorbeeld rond 1900 nog te zien was) blijkt dat de sloten zich ter weerszijden van de Langedijk in elkaars verlengde uitstrekken. Dit betekent dat de dijk pas was aangelegd nadat het gebied al volledig was ontgonnen. Mogelijk werd na realisatie van de dijk de bewoning hierheen verplaatst.

Het is nog onduidelijk waar de oudste bewoningsporen uit de ontginningstijd gezocht moeten worden. Overigens zullen binnen dit model ook de kerken van de Langedijk eerst op een andere locatie hebben gestaan en later verplaatst zijn. Volgens dit model zouden de oudste bewoningsresten langs de Langedijk uit de 12^e of 13^e eeuw dateren.

Een alternatief model is die waarbij er van uit wordt gegaan dat de Langedijk langs een reeds bestaande bewoningsas is aangelegd. In dat geval kunnen ook de kerken vanouds op hun huidige plek hebben gestaan en kunnen de oudste bewoningsresten langs de Langedijk dateren uit de 9^e of 10^e eeuw.

Historische informatie die specifiek is voor het plangebied zelf valt te ontleen aan het oudste kadastrale minuutplan uit 1822 (afbeelding 2). De situatie op dit plan is geprojecteerd op de huidige situatie van vóór de onlangs verrichte sloop van het woonhuis (afbeelding 3).

Bij de interpretatie daarvan dient rekening te worden gehouden met onnauwkeurigheden en vertekeningen door enerzijds de meetwijze in 1822 en anderzijds het sterk vergroten van de

kadastrale kaart ten behoeve van deze projectie. Het resultaat geeft echter een goed bruikbare indicatie en toont aan dat zich binnen het plangebied twee bouwwerken bevonden, alsmede perceelsscheidingen, oeverbeschoeiingen en een vermoedelijke later gedempte sloot.¹ Aan de noordwestzijde ligt een huis en erf (afbeelding 2, perc.nr.118) dat in 1822 in eigendom was van schipper Abraham Balder. Het perceel ten zuiden hiervan (perc.nr.115) behoorde toen toe aan Jan Pieterz. Zwager, die bouwman (= boer of tuinder) was. Zijn huis zal dus een boerderij of tuinderswoning zijn geweest. Het daarachter gelegen perceel (perc.nr.117) was bouwland (= akker) en valt samen met de oostelijke helft van het huidige plangebied. Ook dit bouwland was van Jan Pieterz. Zwager, evenals de strook water (perc.nr.116) ten zuiden hiervan, dat nu ook binnen het plangebied valt. Het grote belang van water en het gebruik van schepen als transportmiddel in Langedijk blijkt duidelijk uit deze gegevens.

Er kan worden geconcludeerd, dat de volgende zaken uit het begin van de 19^e eeuw aangetroffen kunnen worden op de planlocatie:

- een schipperswoning van ruim 6 bij 10 meter, staande aan de rooilijn van de dorpsstraat,
- een boerderij of tuinderswoning van ruim 5 bij 17 meter op enige afstand (ca.15 meter) achter de rooilijn,
- een (later gedempte) sloot van ongeveer 5 meter breed,
- erfscheidingen,
- oeverbeschoeiingen.

Uit historisch oogpunt is het nog de vraag of de vroegste bewoning in het gebied langs de Langedijk aanvangt in de 12^e of 13^e eeuw, dan wel in de 9^e of 10^e eeuw.

¹ De ligging van de sinds 1822 gedempte sloot wijkt overigens af van een gedempte sloot die vermeld wordt in het rapport van het milieukundig bodemonderzoek. Hierop zal in hoofdstuk 6 nader worden ingegaan.

5. DE BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET ONDERZOEKSGBIED

Als onderzoeksgebied is gekozen voor de lintbebouwing langs de Langedijk, met zones ter weerszijden daarvan (afbeeldingen 4 en 5). Uit de informatie in het digitale informatiesysteem ARCHIS II blijkt, dat ruim 2 kilometer ten noorden van de planlocatie in 2003 een inventariserend archeologisch onderzoek uitgevoerd is (ARCHIS waarnemingsnr.57473). Daarbij werd een middeleeuwse slootvulling aangeboord, waarin zich vondsten bevonden uit omstreeks de 13^e eeuw. De middeleeuwse laag bevond zich tussen circa 75 en 125 cm beneden het maaiveld (Molenaar 2003).

Bij een opgraving van de Nederlands-Hervormde kerk te Zuid-Scharwoude werd een bakstenen kerkkoor uit de 12^e eeuw aangetroffen, maar ook tufsteen van de voorafgaande fase van de kerk (waarnemingsnr.30943). Noordelijker is respectievelijk Pingsdorf-keramiek uit de 11^e/12^e eeuw (waarnemingsnr.37945) en het nog oudere Badorf-keramiek uit de vroege middeleeuwen (waarnemingsnr.39362) gevonden. Beide vindplaatsen bevinden zich op enige afstand van het dorpslint en het is daarom de vraag of zij daarmee verband houden. Verdere meldingen in ARCHIS betreffen slechts algemene beschrijvingen van de historische dorpskernen en de in hoofdstuk 4 reeds genoemde middeleeuwse kerken.

Deze gegevens tonen aan dat er in ieder geval in de 12e eeuw reeds bewoning langs of nabij de Langedijk aanwezig was en dat tenminste één van de kerken hier toen al stond. Het blijft nog onduidelijk of er ook vóór de aanleg van de Langedijk (in de 12e eeuw) bewoning in de zone van de huidige dorpskernen aanwezig was. Alleen het ene Badorf-keramiekfragment zou hiervoor een aanwijzing kunnen zijn, maar voor meer definitieve conclusies zijn meer vondsten nodig.

Binnen het plangebied zelf zijn de resultaten van het milieukundig bodemonderzoek van belang bij het bepalen van de dikte van de antropogene lagen. Uit deze grondboringen blijkt dat de bovenste 0,5 tot 1 meter beneden het maaiveld bestaat uit humeuze klei, dan wel uit kleig veen. In deze laag is doorgaans enig puin aanwezig. Hieronder is doorgaans schoon bruin veen aanwezig, de natuurlijke ondergrond.

Uit deze gegevens volgt dat ongeveer de bovenste meter een antropogene laag is die archeologisch relevant kan zijn. Daarbij dient wel bedacht te worden dat de bovenlaag ter dikte van 30 tot 35 cm door verstoringen in het recente verleden doorgaans geen archeologische waarde meer heeft.

6. VERWACHTE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET PLANGEBIED

Om de archeologische verwachting te bepalen binnen het plangebied staan ons de in de voorgaande hoofdstukken vermelde gegevens ter beschikking. Enerzijds is duidelijk dat het mogelijk is dat zich ter plaatse sporen van bewoning vanaf de 12^e eeuw tot op heden kunnen bevinden; zelfs eventuele oudere bewoningssporen vanaf de vroege middeleeuwen zijn niet uitgesloten. Anderzijds zijn er precieze gegevens bekend over de situatie in 1822 toen hier een schipperswoning en een boerderij of tuinderswoning stonden (afbeeldingen 2 en 3). Verder kan er binnen het plangebied nog juist een deel van het talud en/of de (gedempte) bermsloot van de Langedijk vallen. Vanwege de ligging in een veengebied kunnen terpachtige ophogingen worden verwacht en kan ook kwetsbaar en organisch vondstmateriaal door de vochtige omstandigheden in principe goed geconserveerd zijn.

Op basis van de gegevens kan worden geconstateerd dat de archeologisch meest interessante zone een strook omvat van circa 35 meter vanaf de rooilijn. De diepteligging van de meeste vondsten en sporen valt te verwachten binnen ongeveer de bovenste meter beneden het maaiveld. Wel is het mogelijk dat vanaf de onderkant van dat niveau bepaalde sporen nog dieper reiken in de ondergrond.

Concluderend zijn de volgende archeologische sporen en vondsten binnen het plangebied te verwachten:

- vondsten en sporen van het dagelijks leven van de bevolking en bewoningsresten (eventueel al vanaf de 12^e eeuw), zoals houten en metalen voorwerpen, leer en keramiek,
- organische vondsten, zoals bot, zaden etc.,
- vondsten en sporen van huizen, houtbouw en/of steenbouw,
- vondsten en sporen van agrarische activiteiten,
- vondsten en sporen van activiteiten die samenhangen met kleinschalige scheepvaart,
- terpachtige ophogingen, gedempte sloten, beschoeiingen, houtwerk etc.,
- het talud en/of de bermsloot van de Langedijk,
- oude perceelindelingen.

7. ADVIES

Op basis van de in dit onderzoek verzamelde gegevens kan worden geconstateerd, dat er een grote kans bestaat op de aanwezigheid van behoudenswaardige archeologische resten binnen het plangebied.

Uitgangspunt ten aanzien van de archeologie is in eerste instantie het behoud van de archeologische waarden in de bodem (*in situ*). Het verdient daarom de voorkeur de bouwwerkzaamheden zodanig uit te voeren dat de archeologische resten zoveel mogelijk ongemoeid gelaten worden. Met name bij het uitvoeren van de werkzaamheden buiten het bouwvlak zou de bodem niet dieper dan tot 35 cm beneden het maaiveld mogen worden geroerd.

Voor het realiseren van het beoogde bouwwerk zal binnen de aan te leggen bouwput de bodem worden geroerd tot een diepte van circa 1,2 tot 1,3 meter beneden het maaiveld (inclusief veiligheidsmarge). De te verwachten archeologische waarden bevinden zich binnen hetzelfde traject. Vanwege de aantasting van deze waarden binnen de begrenzing van het te realiseren bouwwerk dienen deze voorafgaand aan de werkzaamheden ter realisatie van het bouwplan door opgravend archeologisch onderzoek te worden veilig gesteld en gedocumenteerd tot de genoemde verstoringsdiepte. Daarbij dienen ook de sporen die eventueel op het onderste vlak zichtbaar zijn nog te worden gedocumenteerd. De vervolgens door heipalen te veroorzaken schade in de ondergrond is acceptabel, vanwege de beperkte omvang daarvan.

Aangezien er een kans is, dat bij de recente sloop van de tot voor kort aanwezige opstallen de bodem reeds diepgaand verstoord is, verdient het aanbeveling om de feitelijke aanwezigheid van archeologische waarden eerst vast te stellen door het opgravend onderzoek te starten met een lange sleuf vanaf de rooilijn tot de achterzijde van de geplande bouwput. Als daaruit blijkt dat er daadwerkelijk archeologische waarden binnen het plangebied aanwezig zijn kan van hieruit verder worden gewerkt.

De verwachting is dat de opgraving vervolgens beperkt kan blijven tot het voorste deel van de bebouwing (tot circa 35 meter vanaf de rooilijn), tenzij tijdens het onderzoek aanwijzingen worden gevonden dat ook het achtergedeelte interessant is. Bij de planning van de opgravingsputten dient zoveel mogelijk rekening te worden gehouden met locatie van de voormalige ondergrondse tank.

Ten behoeve van het opgravend onderzoek dient een Programma van Eisen te worden opgesteld door een seniorarcheoloog die naderhand ook de resultaten van het onderzoek beoordeelt. Het Programma van Eisen dient te worden goedgekeurd door de gemeente Langedijk als bevoegd gezag. Op basis van het Programma van Eisen kunnen enkele archeologische bureaus worden uitgenodigd om een offerte uit te brengen voor het uitvoeren van de opgravingswerkzaamheden.

LITERATUUR- EN DOCUMENTATIELIJST

Digitale bronnen

- Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS II)
- Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>
- Kadastrale minuutplans uit het begin van de 19^e eeuw: www.dewoonomgeving.nl

Atlassen

- Atlas van Historische Topografische Kaarten Noord-Holland. Bladen van de Chromo-topografische Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden schaal 1:25.000, 1894 - 1923, Landsmeer, 2003
- Grote Historische Provincie Atlas Noord-Holland 1849-1859 (Wolters-Noordhoff), Groningen, 1992
- Topografische Atlas Noord-Holland 1:25.000 (Wolters-Noordhoff), Emmen, 2004

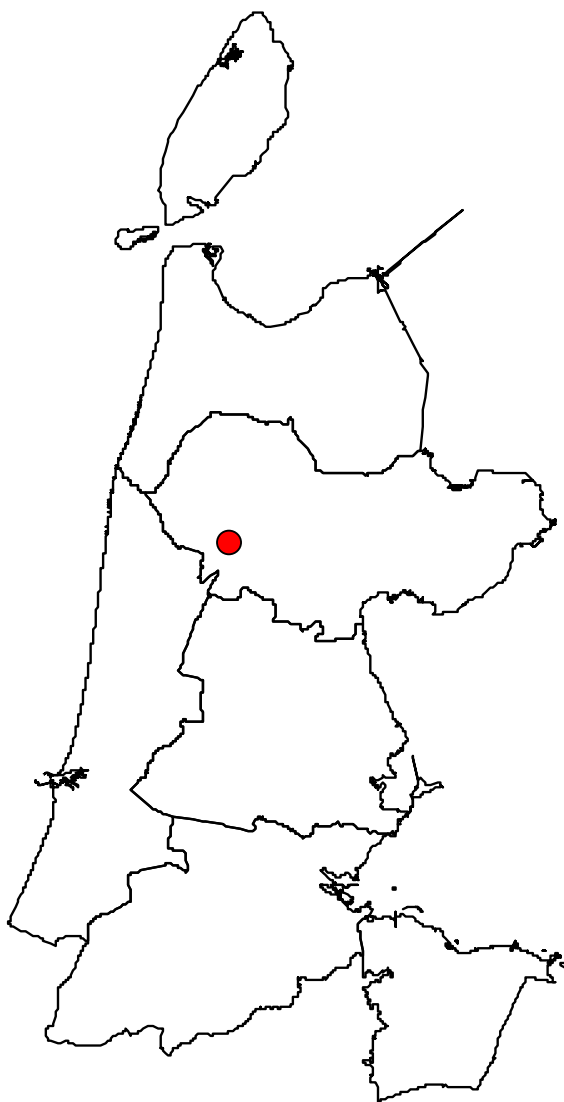
Literatuur

- Devilee, P.E., *Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland. Langedijk. Gemeentebescrijving, november 1990*. Haarlem 1994
- Molenaar, S., *Nieuwbouwlocatie Dorpsstraat 512/514 te Noord-Scharwoude. Gemeente Langedijk. Een inventariserend archeologisch onderzoek*. [RAAP-notitie 353] Amsterdam 2003
- Schouten, M.J.J., *Project 10223. Verkennend (water)bodemonderzoek Dorpsstraat 96 te Broek op Langedijk*. Grondslag BV, Kamerik/Heerhugowaard/Steenwijk 2005

AFBEELDINGEN

Afbeelding 1

Ligging van het plangebied in Noord-Holland

Afbeelding 2

De oudste kadastrale minuut uit 1822 van het plangebied en omgeving met onderaan de dorpskerk (blauw)

In rood de voormalige bebouwing binnen het plangebied: noordelijk de visserswoning, daaronder de boerderij of tuinderswoning (het noorden is boven)

(bron: www.dewoonomgeving.nl)

Afbeelding 3

Het plangebied met daarop aangegeven de informatie van de oudste kadastrale minuut uit 1822 en de omtrek van de te realiseren nieuwbouw

(bron: www.dewoonomgeving.nl)

Afbeelding 4

Ligging van het plangebied en het zuidelijk deel van het onderzoeksgebied in Langedijk

(ondergrond: ARCHIS; het noorden is boven)

Afbeelding 5

Ligging van het noordelijk deel van het onderzoeksgebied in Langedijk

(ondergrond: ARCHIS; het noorden is boven)

